

NEMESKÉRI ZSOLT

Konvergencia és regionális fejlődés

– a tartományok közötti konvergencia vizsgálata Kínában –

Az elmúlt időszak nemzetközi szakirodalmában több tanulmány vizsgálta az egyes országok regionális fejlődésének tendenciáit, ezen belül főként az egy főre eső nemzeti jövedelem hosszú távú konvergenciáját. Jelen tanulmányban a *kínai tartományok* közötti konvergenciát vizsgáljuk az 1952–1993 közti időszakban. Megállapításunk, hogy a reáljövedelmek konvergenciája Kínában főként az 1978-as reformok óta van jelen. Ezt megelőzően, a központi tervezés kezdeti időszakában szintén találunk bizonyítékot a régiók közti összetartó fejlődésre, azonban ez statisztikailag gyenge és jelentős mértékben függ a vizsgált korszak határainak kijelölésétől. A kulturális forradalom időszakában a vizsgálatok erősen divergens fejlődést jeleznek. Az 1978 utáni időszakban a konvergens fejlődés tényezői a vidéki/rurális reformok és különösen a keleti parti területek esetében a nemzetközi kereskedelem és tőkemozgások liberalizációja voltak. A regionális jövedelmi különbségek trendjei 1990 óta divergens módon alakultak, amit a parti és belső területek között megnyíló különbségek magyaráznak.

A kínai tartományokkal kapcsolatos eredmények mellett érdemes megjegyezni, hogy az e tanulmányban bemutatni kívánt *elemzési technikák* – a nemzetközi szakirodalomban való kedveltségük ellenére – Magyarországon még nem tekinthetők elterjedtnek. Így e tanulmány, kiegészítve a szerző Ph.D. képzés keretében végzett további elméleti és empirikus kutatásaival – reményeink szerint – a hazai regionális vizsgálatok jobb módszertani megalapozásához is segítséget nyújthat.

Bevezetés

Számos tanulmány foglalkozik az egyes országokon belüli régiók hosszú távú konvergens fejlődésének kérdéskörével. Barro és Sala-i-Martin konvergens fejlődés jeleit mutatták ki az USA-ban az 1840–1980 közti időszakban; hasonlóan a japán és a nyugat-európai régiók esetében. Tanulmányunk a kínai tartományok hasonló tendenciájú fejlődését tekinti át.

Kína esete több szempontból is figyelemre méltó:

A Kínai Népköztársaság (KNK) megalapítása óta eltelt évtizedekben *több jelentős politikai váltás* követte egymást. Az 1952 és 1965 közötti időszakot a szovjet stílusú iparosítás és központi tervezés jellemezte. Ez a súlyos következményekkel járó „Nagy Ugrás” kísérletével (1958–1960), természeti csapásokkal (1959–1961), valamint a Szovjetunióval való szakítással végződött. Az 1966–1967-es évek a „Kulturális forradalom” éveit voltak, amelyben a belső politikai forrongás a központosított bürokráciát lényegében megsemmisítette, és amelyben a régiók autark berendezkedésre kényszerültek a belső – régiók közti – kereskedelem nehézségei miatt. Az

1978-tól napjainkig tartó évtizedek a piaci kapcsolatok felé növekvő elkötelezettséget jelenítik meg, annak ellenére, hogy az állami tulajdon domináns szerepe a nehéziparban és a Kommunista Párt szerepe a gazdaságpolitika formálásában mindvégig fennmarad.

Kína *jelentős mértékű földrajzi ellentéteket hordoz* a termelés gazdasági szektorok közötti eloszlásában, az életminőségben, az erőforrás-ellátottságban és egyéb, a régiók jövedelmét befolyásoló tényezőkben. Ezek az ellentétek a konvergencia kérdését igen élesen vetik fel, mivel az egy főre jutó jövedelmek közötti különbségek az országon belül már 1950-ben 1:11-hez arányúak voltak (1952-ben a legszegényebb tartomány – Guizhou – egy főre eső GDP-je 57,38 jüan, a leggazdagabbé – Shanghai – 640,20 jüan volt).

Kína fejlődése *fontos információkkal szolgálhat* a világ második legnépesebb országa, a gazdasági liberalizáció útjára lépett *India fejlődési tendenciáival kapcsolatban*. Az indiai politika alakítói aggodalmukat fejezik ki amiatt, hogy az 1991-ben kezdődött kereskedelmi liberalizáció az indiai régiók között meglévő különbségek növekedéséhez fog hozzájárulni. India jövőbeni helyzetével kapcsolatban némi tájékoztató pontot jelenthetnek a kereskedelmi liberalizáció kínai tapasztalatai, ezen belül is a keleti parti tartományok fejlődése.

A jövedelmek eloszlásának regionális különbségei a *politika számára* is érdekes kérdéssé váltak az utóbbi években. Kínában 1995. szeptemberében, a KKP 14. plenáris fóruma ötödik ülészakán a küldöttek azt a nézetet fejtették ki, hogy a reformok megkezdése óta a regionális különbségek felerősödtek. A párt itt elfogadott dokumentuma szerint: „a reformok és a nyitás politikájának megkezdésével néhány régiót arra ösztönöztünk, hogy minél gyorsabban fejlődjön, és minél gazdagabbá váljon; elfogadva azt a nézetet, hogy a gazdagabbak modellként szolgálnak a szegényeknek és segíthetnek is azoknak”. A hivatalos megfogalmazás szerint: „Kína valamennyi régiójában jelentős a gazdasági fejlődés és hatalmas mértékű az életszínvonal növekedése. Ezzel szemben – több ok következtében – a regionális gazdasági különbségek valamelyest kiszélesedtek.” (People’s Daily Overseas Edition, 1995. okt. 5. p. 4.)

A következőkben elsőként azt tekintjük át, hogy az empirikus bizonyítékok a fenti megállapítást alátámasztják-e. Ezután a regionális és globális konvergenciával kapcsolatos legutóbbi kutatási eredményeket ismertetjük, arra a kérdésre keresve a választ, hogy egy Kínához hasonló gazdasági berendezkedésű országban alkalmazhatóak-e az eredmények. Harmadikként a kínai gazdaság konvergenciájával kapcsolatos kutatások alapvető eredményeit összegezzük. Megállapításunk szerint a konvergencia trendjei a politika változásai kapcsán időben változékonynak bizonyultak, a legerősebb konvergenciát a piaci reformok elfogadása óta mutatva.

A negyedik alfejezet statisztikailag részletesebben kifejtett elemzést tartalmaz a kínai regionális politika három időszakáról és az eredmények mögött álló gazdasági okok kimutatására is kísérletet tesz. Itt az egyes regressziós modellek bemutatásától eltekintünk, kizárólag az elemzés eredményeinek ismertetésére szorítkozunk. Az ötödik részben tesszük fel azt a kérdést, vajon Kína jelenleg a regionális konvergencia vagy divergencia útján jár-e? Végül, utolsóként a tanulmány legfontosabb megállapításait összegezzük.

Régiók és országok konvergenciája

A gazdasági fejlődésnek nem létezik egyetlen általánosan elfogadott modellje, így a gazdasági konvergencia tekintetében sem beszélhetünk ilyenről. *Solow-Swan zárt*

gazdasági növekedési modelljében a gazdaságok egy főre jutó jövedelmek közötti különbségeit az eltérő tőke-munka arány (K/L)¹ indokolja. Adott megtakarítási rátát feltételezve egy alacsonyabb kezdeti K/L arány gyorsabb növekedéssel jár együtt, azaz a szegényebb országok gyorsabban képesek fejlődni, mint a gazdagok. Ha azonban megengedjük a termelési tényezők mobilitását, a munka a tőkeszegény országból a tőkében gazdagabb felé, a tőke pedig ezzel ellentétes irányban migrál. Mindkét mozgás az eredeti K/L arány kiegyenlítődének irányába mutat, tehát a jövedelmi különbségek kiegyenlítődése felé. E folyamat lényegében felgyorsítja a konvergencia ütemét. Fontos megjegyeznünk, hogy e modellben a tényező mobilitás nemcsak a tőke és a munka, hanem a technológia áramlását is jelentheti (licenzvásárlás, külföldi direkt tőkebefektetés vagy közös vállalatok formájában).

Romer (1968) szerint konvergencia nem szükségszerűen következik be abban az esetben, ha a technológiai fejlődés növekvő skálahozadékkal jár együtt (Solow-Swan modelljében a skálahozadék konstans). Növekvő skálahozadékot feltételezve azon országok vagy régiók, amelyek kezdeti K/L aránya magas, képesek fenntartani vezető szerepüket azokkal szemben, ahol e ráta alacsonyabb. Itt is érdemes megjegyezni, hogy Romer modelljében a K nemcsak fizikai tőkét jelent, hanem humán tőkét, valamint belső technológia akkumulációt.

A fentieknél jóval általánosabb modellekben az egyes országok gazdaságai több dimenzióban különbözhetnek egymástól. Ilyen tényezők lehetnek: (1) tulajdonosi jogok stabilitása és védettsége; (2) a kormányzati beavatkozás mértéke a piaci folyamatokba; (3) valamint más, a nemzeti vagy nemzetközi elszámolásokban nem megjelenő tényezők, pl. földrajzi előnyök vagy hátrányok. Ezek a tényezők is tartós különbségeket eredményezhetnek a régiók vagy országok jövedelmi szintjeiben.

A régiók közötti konvergencia még akkor sem lehet teljes, ha a technológiai fejlettség nem jár együtt növekvő skálahozadékkal. Konvergencia így is létezhet – azaz minden egyéb tényezőt változatlanul feltételezve az alacsonyabb K/L aránnyal rendelkező ország növekedhet dinamikusabban – de a tendencia statisztikailag csak akkor kimutatható, ha megvizsgáljuk a jövedelmek hosszú távú növekedését meghatározó egyéb elemeket is.

Az elmúlt évtizedben számos *empirikus kutatás* foglalkozott azzal a problémával, hogy hosszú távon az országos ill. szub-nacionális szinten értelmezett gazdaságok között a reáljövedelmek tekintetében konvergencia figyelhető-e meg. *Paul Romer* (1986) munkája egyike a korai műveknek. Ebben a szerző azt a véleményét fejezi ki, hogy a II. világháború utáni időszakban *a világ egésze tekintetében* nem figyelhető meg semmiféle konvergencia. Romer óvatosan jegyzi meg, hogy a konvergencia hiánya bizonyítéka annak, hogy az aggregált kibocsátás jelentős mértékű növekvő skálahozadékkal jellemezhető.

A későbbi tanulmányok más, alternatív faktoroknak tulajdonítják a konvergencia létét, illetve nem létét. A regionális szintek vizsgálatával kapcsolatban több elemzés is a konvergenciára talált meggyőző bizonyítékokat. A bevezetőben már megjegyeztük, hogy Barro és Sala-I-Martin konvergenciára utaló jeleket talált az USA tagállamai (1880–1990), a japán megyék (1930–1990) és a nyugat-európai régiók (1950–1990) között. A jelenséget általánosították és saját szóhasználatukban „feltétel nélküli konvergenciának” nevezték el.

¹ A tanulmány a közgazdaságtanban elterjedt rövidítéssel a tőkét K (Kapital), a munkát pedig L (Labour) betűvel jelöli.

A világgazdaság vizsgálatánál az egyes államok kisebb-nagyobb csoportjai között rendelkezünk konvergenciára utaló bizonyítékokkal, ennek ellenére a világ egészére vonatkozóan ez nem mutatható ki. Dowrick és Nguyen (1989) az OECD államok közti konvergenciát bizonyította, Ben-David (1993) pedig az Európai Közösség államai között. Sachs és Warner (1995) szerint a konvergencia olyan államcsoportok sajátossága, amelyeket szabad kereskedelmi kapcsolatok kötnek össze. Ez alapján, amikor a szerzőpáros nyitott és zárt gazdaságokra bontja a világot, azt találják, hogy a nyitott csoport konvergenciát mutat, míg a zárt nem.

A fenti empirikus eredmények mögött egységes megfontolás, hogy *a konvergencia azokban az országokban a legerősebb, amelyeket szabadkereskedelmi kapcsolat és a termelési tényezők áramlásának szabadsága köt össze*. A bizonyítékok azt sugallják, hogy az egyes területek közti munkaerő, tőke és technológia áramlások fontos hatóerői e folyamatnak. A tényező-mobilitás és a kereskedelmi integráció magas foka természetesen vonatkozik a piacgazdaságok olyan régióira is, mint az USA tagállamai és a japán megyék. Ugyancsak ez alkalmazható – bár valamivel gyengébben – az OECD és az EU tagállamaira valamint a nyitott kereskedelmi politikát folytató országok csoportjaira.

A szocialista gazdasági rendszerekben a konvergencia lehetősége korlátozott. A belső munkaerő vándorlás – általában az egyes régiók iparosítási céljainak alárendelten – a kormány által szabályozott. A beruházások regionális eloszlását nem a piaci hozamok, hanem politikai és bürokratikus érdekek határozzák meg. A technológiai diffúzió sem szükségszerűen következik be. (Legjobb példaként gondoljunk a volt Szovjetunióra, ahol a kutatási és fejlesztési tevékenységek a katonai/ipari szektorokra koncentráálódtak, eredményeik a polgári felhasználásokban csak egyenetlenül jelentek meg.)

A konvergencia okai a központosított tervezéssel jellemezhető gazdaságokban sokkal véletlenszerűbbnek tűnnek, mint a piacgazdaságokban. A szegényebb régiók számára a tőkeallokáció lehetősége a központi tervezők döntésétől függ, akiket sokszor a jövedelmek egyenlősítésének bürokratikus célja vezérel. Azonban ebben a rendszerben az is igaz, hogy a nagy állami vállalatok erős lobbipozíciókkal rendelkeznek, így a fizikai tőkejavak allokációja inkább a meglévő területekre, mint földrajzilag új területekre koncentráلódik.

Mivel a régiók közti munkaerő-áramlás szabadsága a piacgazdaságokban a konvergencia alapvető feltétele, érdemes külön kitérni *a munkaerő-mobilitás akadályaira*.

Kína esetében az 1950-es évek óta a munkaerőmozgásokat a központi kormányzat ellenőrzi, főként annak érdekében, hogy megakadályozzák a parasztok városias területekre való tömeges vándorlását. A kontroll központi eleme egy 1958-as szabályozás, amely a háztartások regisztrációjára vonatkozik. Ennek értelmében valamilyen háztartásnak regisztrálnia kell magát lakóhelyén és a lakóhely változtatását külön engedélyeztetni kell. A hivatalos engedélyek száma éves szinten rendkívül korlátozott mértékű. A nyolcvanas évek elejéig az engedély nélküli migráció (és ezzel együtt a fekete vagy nem állami szektorban történő foglalkoztatás) rendkívül nehéz volt. Ebben az időben az élelmiszereket szigorúan adagolták, az élelmiszer-allokáció pedig a hivatalos lakóhely szerint történt. Az engedély nélküli költözés így az egyén számára élelmiszer-adagjának elvesztésével járt együtt, ami az életben maradási tette lehetetlenné az 1950–1970-es években. Ezt tovább súlyosbította, hogy az illegális vándorlók gyermekei nem járhattak iskolába és a városi területek további szolgáltatásai sem voltak elérhetőek számukra.

A piaci reformok kezdetével az étel és a lakhatás piaci úton is elérhetővé vált, így az engedély nélküli vándorlás is valamivel könnyebbé vált. Ennek ellenére a faluról városra történő migráció akadályai jelenleg is jelentősek, mivel az iskoláztatás és az egyéb (pl. egészségügyi) szolgáltatások igénybevétele engedély nélkül továbbra sem elérhető. Az informális migráció mégis hatalmas mértékben növekedett a nyolcvanas és kilencvenes években. Az 1990-as évek közepéig becslések szerint 100–150 millió fő vett részt a folyamatban. A migrációban részt vevők jelentős része egyedülálló, családdal nem rendelkező személy, másik jelentős csoportjuk, akik családjukat hátrahagyva – sokszor csak szezonális jelleggel – átmeneti munkát vállalnak a városi területeken és ezt követően visszatérnek falujukba.

A kínai regionális fejlődéssel kapcsolatban jelentős tanulmány a *Világbank 1995-ös elemzése*. Jelen tanulmány és a világbanki elemzés között három tekintetben van jelentős különbség:

E feldolgozás jóval hosszabb (1952–1993) időintervallum elemzését tartalmazza, mint a világbanki (1978–1992).

E tanulmány régióspecifikus deflátorokat használ, míg a világbanki egyetlen közös deflátort alkalmaz az országokra.

Végül: a másik idézett mű nem alkalmaz kifinomult statisztikai módszereket, nem számol szórást és regressziót sem a konvergencia vizsgálatára.

A kínai tartományok közötti konvergencia

Amikor a kínai fejlődést elemezzük, a konvergenciáról feltételezzük, hogy mértéke a piaci és nem piaci erők egyensúlyának ill. egyensúlytalanságának függvénye. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy időben az 1978-as reformok kezdete óta, földrajzilag pedig az ország leginkább piacorientált keleti részén várjuk a konvergencia fejlődés megjelenését.

A vizsgálatot azzal kezdjük, hogy a KNK gazdaságának fejlődését három fő szakaszra osztjuk:

- a. 1952–1965: a központi tervezési rendszer kiépülése és az iparosítás korszaka
- b. 1965–1978: a Kulturális Forradalom időszaka
- c. 1978–napjaink: a piaci reformok időszaka.

Ezen „a priori” felosztás történeti szakaszai a kínai gazdaság alapvető változásaihoz kötődnek.

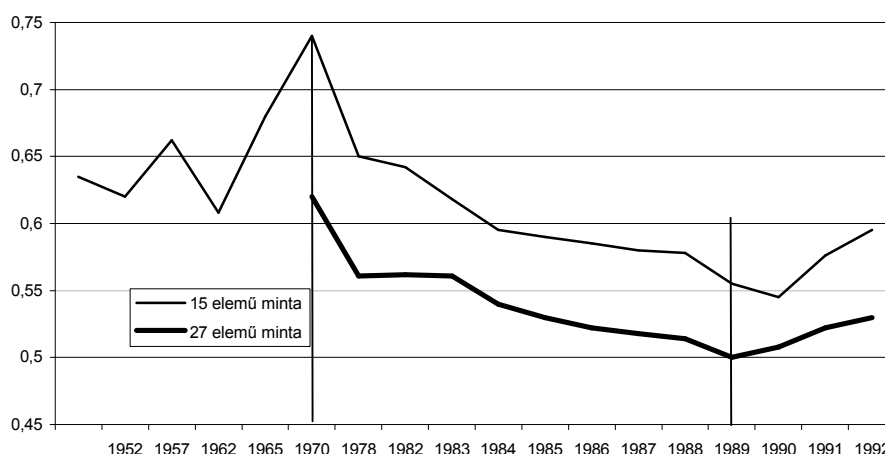
Módszertanilag a feltétel nélküli konvergenciát *két módszerrel* mutathatjuk ki.

Az első mérőszámot σ -konvergenciának nevezzük. Ez esetben az egy főre jutó regionális GDP logaritmusából képezünk adatsort, majd ennek a szórását vizsgáljuk (e mérőszám elnevezését éppen a szórás jele adja). Ha a szórás időben csökkenő tendenciát mutat, akkor azt mondhatjuk, hogy a régiók között σ -konvergencia mutatható ki.

A második mérőszám az úgynevezett β -konvergencia. E vizsgálatnál meghatározzuk az egy főre jutó GDP éves növekedési üteme és az egy főre jutó GDP időszak eleji (kezdeti) értéke közötti regressziós egyenes képletét. β -konvergenciáról akkor beszélünk, ha az eredeti jövedelem β -val jelölt koefficiensének értéke negatív és statisztikailag szignifikáns.

A σ -konvergenciával kapcsolatos eredményeket az ábra mutatja, egy 15 tartományos minta, illetve egy 27 tartományos minta esetében. Előbbi esetben a teljes időintervallumból csak egyes kiválasztott éveket jelöltünk. A függőleges vonalak a kínai politika három jelentős fordulópontját jelölik (1952–1965, 1966–1978, 1978–1993).

A σ -konvergencia grafikus ábrázolása

Az ábrából látható, hogy a regionális jövedelmek közti különbségek az 1952–1965-ös periódusban előbb kismértékben csökkennek, majd éles emelkedést tapasztalhatunk, amit a hatvanas évek elején alapvetően a Nagy Ugrás politikája és természeti katasztrófák indokolnak. 1962 után a tendencia ismét megfordul, majd ezt követően a jövedelmek regionális eloszlása a kulturális forradalom éveiben folyamatosan és jellemző mértékben emelkedik. Az 1978-as reformok egy folyamatos, 12 éven keresztül tartó csökkenést hoznak az egy főre eső GDP regionális eloszlásában. E folyamat – jelenlegi adataink alapján úgy tűnik – 1990-ban megtorpant. Az ezt követő 3 évben – ahogyan az ábráról is leolvasható – a regionális különbségek szélesebbé váltak.

Ezek az első közelítésben megfogalmazott tendenciák a β -konvergencia vizsgálatánál is jól kirajzolódnak (lásd táblázat). A táblázat alacsony mértékű, statisztikailag nem szignifikáns negatív hatáskapcsolatot jelez a növekedés és a kezdeti egy főre eső GDP között az 1952–1965 közötti periódusra. Ezzel ellentétes módon, a kulturális forradalom időszakában statisztikailag szignifikáns pozitív előjelű β értéket kapunk, ami egyértelműen a divergencia bizonyítéka. A reform időszakában 1978-tól a konvergencia tényét statisztikailag szignifikáns negatív β jelzi.

A regressziós egyenesek együtthatói

Időszak	1952–1965	1965–1978	1989–1990
<i>Konstans értéke</i>	0,008 (0,302)	0,103 (6,137)	-0,004 (0,237)
<i>β értéke</i>	-0,006 (01,126)	0,016 (3,735)	-0,017 (-3,320)
<i>Megfigyelési egységek száma</i>	15	15	28
<i>R-négyzet</i>	0,088	0,518	0,298

A kínai (regionális) politika eseményei az egyes időszakokban

Központi tervezés 1952–1965

Az első időszak magában foglalja az Első Ötéves Tervet (1953–1957), ami szovjet stílusú tervezési rendszeren alapul; a Nagy Ugrás politikáját (1958–1961) és a visszafogottabb tervgazdasághoz való visszatérést (1962–1965). A konvergencia tényét, a tartományi GDP-k közötti eltéréseket a politika változásai és az 1959–1961 közti természeti katasztrófák jobban megvilágítják.

Az Első Ötéves Terv központi vezérelve a szovjet stílusú modernizáció volt. Ez a mezőgazdasági jellegű tartományok egyenlőtlen kezelését is jelentette. Az ipari beruházások főként olyan régiókba irányultak, ahol már korábban is kiépült valamiféle ipari háttér, főként Shanghai, Liaoning és Tianjin tartományokba. Mivel az agrikulturnális jellegű tartományok már az időszak elején is alacsonyabb átlagos jövedelmi pozícióval rendelkeztek, és ehhez csak alacsonyabb részarányban allokáltak számukra ipari fejlesztési erőforrásokat, maga az iparosítás folyamata a jövedelmi különbségek fokozódása irányába mutatott.

Annak érdekében, hogy ezt jobban láthassuk, további elemzésekre van szükség. Az alábbi táblázatban megpróbáljuk kiszűrni a központi tervezési rendszernek a mezőgazdasági jellegű területekkel szembeni negatív megkülönböztető jellegét. A mintában szereplő valamennyi tartomány esetében kiszámoltuk a mezőgazdasági termelés részarányát az 1952. évi GDP-ben és ezt az adatot a regressziós modellben változóként szerepeltetjük. E mögött az a feltételezés áll, hogy a kezdetben erősen mezőgazdasági jellegű területek várhatóan alacsonyabb ütemben fognak növekedni 1952–1965 között, az erőforrás-allokációban velük szemben tapasztalható diszkrimináció eredményeként.

A regressziós modell együtthatói 1952–1965 között

Függő változó: az egy főre jutó reál GDP éves növekedési rátája

Időszak	Kezdeti GDP	Kezdeti mezőgazdasági részarány	Konstans	Korrigált R^2	Megfigyelések száma
1952–1965	-0,029 (-2,103)	-0,079 (-1,779)	-0,054 (-1,295)	0,159	15
1952–1957	-0,062 (-1,973)	-0,180 (-1,809)	-0,114 (-1,208)	0,119	15
1957–1965	-0,001 (-0,056)	0,012 (0,317)	0,007 (0,227)	-0,053	15

A táblázatból követhető a folyamat. A „kezdeti mezőgazdasági részarány” (negatív előjelű, a statisztikai szignifikanciához közelítő megbízhatóságú) változóként való szerepeltetése azt eredményezi a modellben, hogy az egy főre jutó kezdeti GDP változója is szignifikánssá válik. A regressziós adatok értékelése alapján elmondható, hogy az 1952–1965 közti időszakban két hatás eredőjeként alakult ki a konvergencia. A mezőgazdasági területekkel szembeni diszkrimináció a divergencia irányába mutat, mivel e területek az átlagnál alacsonyabb kezdeti GDP-vel rendelkeznek. Ezt egy eddig meghatározatlan addicionális tényező egyensúlyozza ki. A két hatás együttesen rendkívül alacsony mértékű konvergenciát eredményez.

Ha az 1952–1965 közötti időszakot kisebb periódusokra bontva megismételjük az elemzést (lásd táblázat), az 1952–1957-ig tartó időintervallumra a fentivel egyező eredményeket kapunk. Ezzel szemben 1957–1965 között sem a konvergenciára utaló jelek, sem a mezőgazdasági területek diszkriminanciája nem mutatható ki. A Nagy Ugrás politikájának csődje (1958–1960), a természeti katasztrófák (1959–1961), majd az ezeket követő konszolidációs folyamat (1962–1965) a regionális jövedelmekben jelentős megrázkódtatást eredményeztek, összességében azonban hatásuk a konvergenciára csak alacsony mértékű. Ezt a táblázat harmadik modellje jól mutatja, itt egyik változó sem szignifikáns.

A Kulturális Forradalom, 1965–1978²

A harmadik fejezetben ismertetettek alapján a kulturális forradalom időszakában jól kimutatható a feltétel nélküli divergencia. Vegyük sorra azokat a tényezőket, amelyek kapott eredményeinket indokolják.

A kulturális forradalom földrengéssel felérő erejű társadalmi, politikai és gazdasági átalakulást hozott. A gazdaság területén az alábbi tényezőket kell kiemelnünk:

- a központi tervezést teljes egészében leállították, Mao kormányzati bürokrácia megszüntetésére irányuló törekvéseihez illeszkedve;
- az egyes tartományok, régiók szinte teljes egészében autarkióra (önellátásra) rendezkedtek be;
- a mezőgazdasági termelés a végsőkig politizálódott, gazdasági iniciatívákkal helyettesítve a bürokratikus kontrollt;
- a mezőgazdasági termelés korábbi rendszerét széttörték, mivel minden tartomány számára kötelezővé vált a gabona-önellátás biztosítása;
- a nehézipar fejlesztése az északkeleti régióban tovább folytatódott (Shanghai, Liaoning és Tianjin tartományokban).

Az 1965–1978 közötti növekedési ütemek vizsgálata alapján látható, hogy a három ipari régió (Shanghai, Liaoning és Tianjin) fejlődése jelentősen hozzájárul a divergenciához: az ipari területek viszonylag gazdagok és viszonylag gyorsan növekednek. A mezőgazdasági területek stagnálnak. A regressziós modellt kiegészítettük a „kezdeti mezőgazdasági részarány” változójával. Ennek hatására az eredeti GDP változójának pozitív koefficiense megváltozik, ami azt jelenti, hogy a divergenciát a kulturális forradalom esetében is főként az ún. „mezőgazdaság-ellenesség” okozta. A korszakot két részre osztva látjuk, hogy e hatás a kulturális forradalom korai időszakában, 1965–1970 között volt a leginkább jelentős.

Piaci reformok, 1978–

Ebben a fejezetrészen az 1978 utáni időszakra végeztük el a konvergencia vizsgálatát. A kínai reformok során több fontos tényezőre kell felhívni a figyelmet:

A mezőgazdasági termelés súlypontjának eltolódása a kommuna rendszertől a családi rendszer felé.

A városi és falusi önkormányzatok lehetősége olyan vállalatok alapítására, amelyek a központi tervben nem szerepelnek.

A kínai gazdaság fokozatos nyitottá válása, főként a nyolcvanas évek közepe óta, mind a kereskedelem, mind pedig a tőkebefektetések tekintetében.

² A kulturális forradalom időszaka valójában 1966–1976 közé tehető, jelen tanulmányban csak a vizsgálat időbeni folyamatossága kedvéért nyújtjuk ki e korszak határait.

A munkások falusi területekről a városi területek felé irányuló megnövekedett vándorlása.

Az input és output tényezők árainak egyre csökkenő mértékű központi kontrollja és az állami tulajdonú vállalkozásokon túli szféra növekvő részesedése a termelésben.

Az első jelentős reformok a vidéki területeket érintették. A kommuna rendszert 1979–1985 között teljes egészében megszüntették, ezáltal a paraszti háztartások újra saját földterületüket művelhették. A paraszti háztartások a központi kormányzat felé fix mennyiségű gabona beszolgáltatási kötelezettséggel rendelkeztek, az ezen felüli termelést szabadon értékesíthették a piacon. A földbirtokot a parasztok 15 éves időtartamra az államtól bérelték. Jogukban állt szabadon megválasztani a termelni kívánt gabona fajtáját és a hagyományos mezőgazdasági termeléstől eltérő tevékenységeket folytatni. Ezzel hasonló súlyú változás, hogy a központi tervezés kereteit meghaladóan a falusi és városi önkormányzatok jogot kaptak kisméretű építőipari, ipari és kereskedelmi vállalkozások alapítására. Ezek az úgynevezett falusi és városi vállalkozások (TVE) a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő helyi lekötésében játszottak jelentős szerepet; azaz engedélyezésüknek elsődleges célja a városba irányuló migrációs folyamatok lassítása volt.

A liberalizációs folyamat két fő hatással járt. Az első egy azonnali és jelentős növekedés a mezőgazdasági termelés hatékonyságában, jellemzően 1978–1985 között. 1985 után a mezőgazdasági termelékenység növekedése jelentősen lelassult, ahogyan a liberalizáció egyszeri hatásai lecsengtek. A második jelentős változást a TVE-k hihetetlen mértékű növekedése jelentette, amely máig hatóan is meghatározza és élte a rurális térségek fejlődését. Összefoglalva: a nem állami tulajdonú, nem mezőgazdasági termelés liberalizációja hosszú távú hatást gyakorolt a korábban dominánsan agrikulturális jellegű térségek növekedési rátájára.

A második jelentős hatás a kínai gazdaság fokozatos nyitása volt. 1978-cal kezdődően a nemzeti valutát jelentősen leértékelték. A vállalkozások nagyobb szabadságot kaptak a nemzetközi kereskedelembe történő bekapcsolódásra, főként az export tekintetében. 1980-ban négy különleges gazdasági területet (Special Economic Zone, SEZ) alakítottak ki két tartomány, Fujian és Guangdong területén. Itt a helyi kormányzat különleges kedvezményeket biztosított az exportpiacokra termelő vállalatoknak, a tovább-feldolgozáshoz szükséges inputjaikat vámmentesen hozhatták be, valamint a kereskedelemről származó valuta meghatározott részét is visszatarthatták. A külföldi tőkebefektetéseket szintén bátorították. A SEZ-ek létrehozását követően, 1984–1985-ben további nyolc tartományban 14 parti város számára hasonló jogokat biztosítottak a külföldi befektetések és kereskedelem fokozása érdekében. Az import vámokat mérsékeltek, a valutát tovább leértékelték, annak érdekében, hogy elérjék a konvertibilitást a folyó fizetési mérleg tekintetében. A külföldi tőkebefektetések szabadságát tovább növelték, több olyan korlátozást is helyben hagyva, ami a kormányzat ipari fejlesztési stratégiájához kapcsolódott.

A reformok 1978–1993 közti időszakára a következőket fogalmazhatjuk meg. Elsőként, a rurális térségek a teljes időszakban gyorsabb ütemben fejlődnek. Másodként, a keleti parti területeket a nemzetközi kereskedelem és a tőkebeáramlás liberalizációja miatt szintén gyors növekedési pálya jellemzi. Ez főként 1985 után következik be, amikor már tíz tartományban vannak nyitott városok vagy SEZ-ek; valamint a kereskedelem és a tőkebeáramlás szignifikáns méreteket öltött.

A fenti hipotézisek igazolására regressziós modellünket két új változóval bővítjük. Ezek: a mezőgazdaság regionális GDP-ben való időszak eleji (1978-as) részará-

nya, illetve egy – geográfiai elhelyezkedést is jelző – bináris változóval, amely „1” értéket vesz fel, ha a tartományban van nyitott város, és „0” értéket ha nincs. Az 1978–1993 közti időszak regressziós adatai alapján elmondható, hogy a partmenti és mezőgazdasági jellegű régiók valóban gyorsabban növekednek, mint a többiek. Ha a mezőgazdasági és partmenti hatásokat kiszűrjük, ezen felül semmiféle jel nem utal a konvergenciára – az eredeti GDP regressziós koefficiense gyengén negatív ugyan, de statisztikailag nem tekinthető szignifikánsnak.

Amikor az időszakot kisebb egységekre osztjuk láthatjuk, hogy a partmenti hatás 1985 után, de főként 1990-t követően erőteljes. Az eredmények szerint csak azon adottság, hogy egy terület a keleti part mentén helyezkedik el, 1978–1985 között 0,8%-kal, 1985–1990 között 3,2%-kal, végül 1990 követően pedig nem kevesebb, mint 7,8%-kal emeli meg a GDP éves növekedési ütemét.

A regressziós eredmények a teljes időszakra vonatkoztatva azt is mutatják, hogy a kezdetben magasabb mezőgazdasági részarányral rendelkező területek szintén gyorsabban növekedtek az átlagnál. A történeti/politikai háttér ismeretében e hatótényezőt inkább „rurális tényezőnek” nevezhetjük, mintsem mezőgazdasági hatásnak, mert a gyorsabb növekedést feltételezhetően a könnyűipar, építőipar és szolgáltató szektor fejlődése generálta a TVE-k keretein belül. Mivel ezek a vállalatok voltak a kínai fejlődés legfőbb hajtóerejei a teljes időszakban, ezért a mezőgazdasági jellegű tartományok növekedési rátájában valószínűleg aránytalanul magasabban részesedtek a TVE-k fejlődéséből.

A fenti tényezők hatásának kiszűrése után a feltétel nélküli konvergenciának semmiféle bizonyítékát nem találjuk. Az eredeti GDP regressziós koefficiense mindvégig, valamennyi modell esetében abszolút értékben alacsony és statisztikailag inszignifikáns. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy semmiféle olyan tendenciaszerű folyamat nem megfigyelhető, amely arra utalna, hogy a kezdetben szegényebb tartományok gyorsabb ütemben növekednének, mint a gazdagabbak – a rurális hatás és a partmenti hatás kiszűrése után.

Eddigi modelljeinkben a rurális hatás és a partmenti hatás elkülönült tényezőként jelentek meg. Fentiek alapján azonban joggal feltételezhetjük, hogy a nagyobb rurális térséggel rendelkező nyitott tartományok gyorsabb fejlődést mutattak, mint kevésbé agrikulturnális jellegű társaik. Elsőként azért, mert az ipar számára felhasználható munkaerő-felesleg legfőbb forrásai a rurális területek; másodsor pedig azért, mert ugyan időszakunk a város felé történő migráció erősödését hozta, azonban a bürokratikus előírások és akadályok magát a vándorlást eléggé költségessé tették. Harmadikként, a szállítási költségeket figyelembe véve a külföldi befektetők elsősorban azokon a területeken kívántak befektetni és kereskedni, amelyek a nyitott partmenti városokhoz közelebb estek. Összességében főként ez a három megfontolás vezethet minket arra a gondolatra, hogy a rurális és a partmenti hatás között valamilyen interakciót (kölsönhatást) feltételezzünk.

E közös hatást vizsgálva a korábbi regressziós modellekhez egy új változót – a partmenti-rurális interakciós hatást – iktattunk be. Előző eredményeinknek megfelelően e modell szerint is az 1978–1985 közötti időszakban a kizárólag mezőgazdasági tartalmat hordozó változón kívül semmi sem szignifikáns. Ennek alapján a reformok első fázisában a konvergencia annak eredményeként jött létre, hogy a rurális területek kezdeti átlag alatti egy főre eső jövedelme gyorsabban növekedett, mivel a reformok itt jóval jelentősebb következményekkel jártak, mint az ipari területeken.

A reformok második szakaszában, amely a kereskedelem liberalizációjával járt együtt, egy újabb hatásra figyelhetünk fel. A modellben a partmenti hatás változója nem szignifikáns, azonban a partmenti-rurális interakciós hatást jelző változó igen. A rurális hatást jelző változó itt is szignifikáns. Ezért állítjuk, hogy a reformok második szakaszában fellépő konvergencia annak köszönhető, hogy a kezdetben szegényebb agrár tartományok folytatták gyorsabb ütemű növekedésüket, illetve annak, hogy a nyitott városokhoz közel fekvő rurális területek kiemelkedően gyorsan fejlődtek. Azaz a nyitás politikája valóban erősítette a területi konvergenciát, mégpedig azon a módon, hogy a nyitott városokhoz közeli rurális területek jövedelmi pozícióját erősítette.

Láttuk, hogy a gyors ütemű agrikulturális és parti növekedés összesített hatása a jövedelmek logaritmusai közötti különbség csökkenése és a regressziós modellek azt is jelzik, hogy a konvergencia különösen erős a partmenti régióban (az adott régióon belül). Vizsgáljuk meg a konvergencia időbeni alakulását 1978–1993 között részletesebben és osszuk Kínát két régióra – partmenti és belső területekre. Az új modell azt mutatja, hogy a jövedelmek közti rés szűkülése döntően a partmenti tartományok közötti konvergenciából adódik, azaz nem a partmenti és belső régiók vagy akár a belső területek tartományai közti rés szűküléséből. E megállapítás a variancia dekompozíciós adatokkal támasztható alá. A regionális jövedelmek logaritmusának szórásnégyzetét három összetevőre osztottuk: a partmenti régióon belüli, a belső régióon belüli és a két régió közötti részre. A keleti régióban a jövedelmi különbségek jelentős mérséklődése főként annak az oka, hogy a mezőgazdasági jellegű dél felzárkózik a korábban is ipari jellegű északhoz. Enyhe csökkenés figyelhető meg a belső régióon belül is, ami 1985-ben lényegében véget is ér. Végül, egy relatíve állandó szakadékot találunk a két nagyrégió között 1978–1990-ig, ami azután jelentősen élesedik.

A kilencvenes évek – a divergencia útján?

Habár a konvergencia jelensége Kínában a piaci reformok bevezetése után bizonyítható, az utóbbi néhány évben a trend láthatólag visszajára fordult. A kilencvenes évek elejétől kezdődően az egy főre jutó tartományi GDP adatok logaritmusai közti szórás megnőtt. A partmenti régió gyors ütemű növekedésével a belső tartományok nem tudtak lépést tartani, így a relatíve gazdagabb kelet és a szegényebb nyugat közti egyenlőtlenség kiszélesedett.

Az 1990-es évekig a partmenti részek gyors növekedése nem eredményezte a regionális jövedelmek divergenciájának szélesedését. A nyolcvanas években a leggyorsabban növekvő tartományok délen voltak, amely az időszak elején átlag alatti egy főre jutó jövedelmi pozícióval rendelkeztek. A kilencvenes években a gazdag északi tartományok – főként Shanghai – növekedése felgyorsult. A gyorsan növekvő déli tartományok pedig az 1990 utáni időszakot már nem átlag alatti jövedelemmel kezdték, azaz folytatódó gyors ütemű növekedésük már nem a kiegyenlítő hatás, hanem a divergencia irányába mutat.

Az északi tartományok (Shanghai, Tianjin, Liaoning) a leggazdagabbak. A déli partmenti régió (Guangdong, Fujian, Zheijiang) a következők a sorban, végül a belső tartományok következnek. A három régió vonatkozásában a déli partmenti tartományok a teljes időszakban gyorsabban növekedtek és mivel alacsonyabb szintről indultak, ez eleinte a különbségek mérséklődése irányába mutatott. A kilencvenes évek-

ben, amikor észak növekedése felgyorsult, a déli tartományok már jóval a nemzeti átlag felett teljesítettek.

Mi fog történni a jövőben – 2000-ig és azt követően – Kína tartománya közötti jövedelem eloszlás tekintetében, ha a jelenlegi trendek fennmaradnak? Ezt a jelenlegi növekedési ráták 1993–2000-ig történő extrapolálásával kívánjuk kimutatni, majd a 2000. évre megvizsgáljuk a σ -konvergencia alakulását. Az extrapolációk elkészítéséhez a következő négy egyszerű modellt (feltevést) alkalmaztuk:

- az 1990–1993 közti tartományi növekedési ráták egyszerű extrapolációja;
- az 1985–1993 közti tartományi növekedési ráták egyszerű extrapolációja;
- a növekedési ráta és a kezdeti GDP közti regressziós egyenes képletéből (a modellben a partmenti és rurális hatások változóit is szerepeltetve), 1990–1993 időszak adatai alapján;
- a növekedési ráta és a kezdeti GDP közti regressziós egyenes képletéből (a modellben a partmenti és rurális hatások változóit is szerepeltetve), 1985–1993 időszak adatai alapján.

Azokban a modellekben (A. és C.), amikor a legutóbbi évek adatai alapján következtetünk a jövőre, mutathatjuk ki a legnagyobb növekedést a jövedelmi különbség szélesedésében. Ennek oka, hogy a kilencvenes években a partmenti területek különösen gyorsan kezdtek növekedni. Ha azonban a 1985–93 időszak adatait vesszük alapul (B. és D. modell) a divergencia jelentős, de nem tűnik olyan drámainak. A jövedelmek szórásának mérőszáma, σ értéke 0,56 és 0,86 között van (az 1993-as tényadat 0,525).

Ha a partmenti tartományok fejlődése a jövőben is az 1990–1993-hoz hasonló mértékben múlja felül a belső régióét, akkor a regionális jövedelmek közti különbség a reformok kezdetéhez, az 1978-as szinthez ér vissza.

Olyan erők is dolgoznak, amelyek a konvergencia irányába hatnak. Ahogyan a piaci erők egyre fontosabbak lesznek a kínai gazdaság számára, a termelési tényezők régiók közti migrációja is egyre jelentősebb tényezővé válik. A munkaerő a belső területekről a keleti part felé áramlik, a tőke pedig ellentétes irányban. Az elmúlt években a munkaerő mozgás növekvő jelentőségre tett szert. Becslések szerint 100–150 millió fő vándorolt illegálisan (informális módon) a városi területekre. A mozgás legjelentősebb része regisztrálatlan. Emiatt lehet, hogy túlértékeljük a divergencia elmúlt időszakban számított mértékét, mivel a belső területek lakosságát túlbecsüljük, a partmenti területekét pedig alulbecsüljük. Az inter-regionális tőkemozgásokról még ennél is kevesebbet tudunk. Csak szóbeli közlésekből tudjuk, hogy a tőke – a munkához hasonló módon – a belső területekről a keleti part felé vándorolt. Amennyiben ez igaz, a tőkemozgás a divergenciát erősítette.

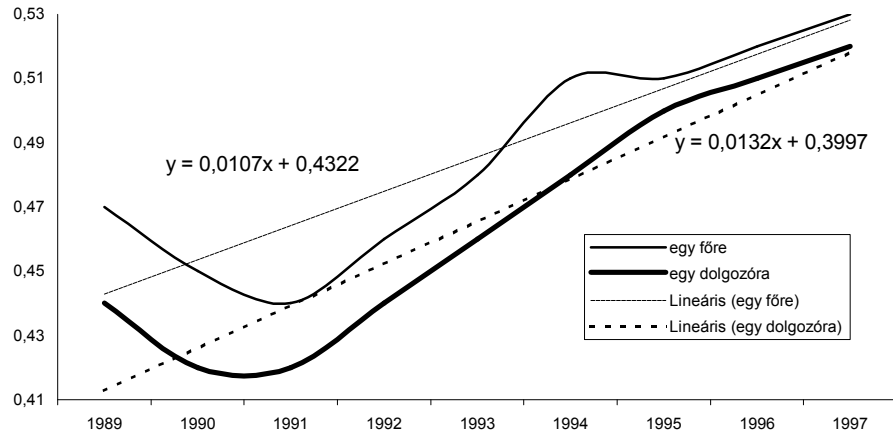
Következtetések

Vizsgálataink eredménye, hogy a kínai tartományok reáljövedelmeinek konvergenciája viszonylag új keletű jelenség, amely csak az 1978-as reformok bevezetésével vált jelentőssé. A központi tervezés kezdeti időszakában ugyan van némi bizonyíték a konvergenciára, de ez eléggé gyenge és nagyban függ a vizsgált időszak határainak kijelölésétől. A kulturális forradalom időszakában modelljeink inkább divergenciát mutatnak.

A három időszak vizsgálatával kapott eredmények szerint a regionális konvergencia erősen kötődik a piacosítás fokához és a gazdaság nyitottságához. A konvergenciára a legerősebb bizonyítékot a reform időszaka szolgáltatja. Azt találtuk, hogy

a jelenség főként a rurális reformokkal van összefüggésben, hatása különösen erős a partmenti területeken, összhangban a nemzetközi kereskedelem liberalizálásával és a külföldi tőkebefektetésekkel.

Magyarázatunk minderre, hogy a konvergencia több olyan eleme, mint a munkaerő migrációja, a tőkebefektetések irányultsága és a technológiai diffúzió a központi tervezés rendszerében nem működik. Bár annak elvi lehetősége, hogy az erőforrások bürokratikus allokációja a regionális egyenlőtlenségek kiegyenlítése irányába hasson, megvan; azonban a kínai központi tervezéssel kapcsolatos vizsgálataink ennek éppen ellenkezőjét mutatják.

1990 óta a regionális jövedelmek széttartó fejlődése figyelhető meg. Vizsgálataink azt bizonyítják, hogy ezt a jelenséget teljes egészében a belső és a partmenti tartományok közti különbség magyarázza, mintsem az egyes régiókon belüli divergens fejlődés. Mivel a partmenti elhelyezkedés egy időben állandó földrajzi tényező, a széttartó irányultságú fejlődés a jövőben valószínűleg tovább folytatódik. Ezért – a jelenlegi politikák állandóságát feltételezve – úgy tűnik, hogy Kínában a kétirányú fejlődés megmarad – virágzó és gyorsan növekvő parti és szegény, lassabban fejlődő belső régiókkal.

Mindezek miatt azt a nézetet, ami a KKP 14. Plenáris Ülése 5. szekcióján is kifejeződött, jelesül, hogy a reformok a regionális egyenlőtlenségeket elmélyítették, a kínai regionális fejlődés téves értékelésének tekinthetjük. Adataink alapján a kínai regionális különbségek 1978–1990 között csökkentek, ám 1990 után a tendencia visszajára fordult. Miközben a partmenti területek közti különbségek csökkentek, a keleti parti régió előnye a belső területekkel szemben tovább nőtt. Ennek sokféle oka lehet: a nemzetközi kereskedelemben meglévő – földrajzi helyzetből adódó – versenyelőny, az e régióknak biztosított különleges gazdasági kedvezmények (adózási és kereskedelmi).

A kínai kormány a közelmúltban olyan politika kialakítását sürgette, amely a különleges kedvezmények eltörlésével egyenlő esélyeket teremt a régiók között. E tanulmány keretein és a jelenleg rendelkezésünkre álló adatbázisok nyújtotta elemzési lehetőségeken túlmutat annak vizsgálata, hogy az ilyen irányú változás csökkentheti-e a divergencia elmélyülését, és ha igen, ezt milyen módon – a keleti part növekedésének visszafogásával, a belső területek fejlődésének felgyorsulásával, vagy e

kettő kombinációjával – teszi. E lehetőségek elemzése a doktori program kutatásainak következő fázisa, amelynek első eredményeiből ad ízelítőt a tanulmány utolsó ábrája (a gazdaságstatisztikai modellekkel összhangban felvázolva a kilencvenes évek végének fejlődési tendenciáit).

Irodalom

- BÁRDI LÁSZLÓ–KRISZTIÁN BÉLA: Kína a Föld legnagyobb emberi erőforrása – új kihívás a következő évezredre. Szakképzés, 1998/2. pp. 41–54.
- FAN, C. CINDY: Uneven Development and Beyond: Regional Development Theory in Post-Mao China, Joint Editors and Blackwell Publishers Ltd. 1997.
- FARAGÓ LÁSZLÓ: Kína a növekedési pólus elmélet gyakorlati megvalósítója. in Tér és Társadalom 1995/3–4., pp. 179–189.
- HAYTER, ROGER–HAN, SUN SHENG: Reflections on China's Open Policy Towards Foreign Direct Investment. in Regional Studies, Vol. 23.1. pp. 1–16.
- JORDÁN GYULA: Peking és a tartományok. in Társadalmi Szemle 1998/4. pp. 77–87.
- LÁSZLÓ CSABA: The Political Economy of the Reform Strategy: China and Eastern Europe Compared. Kopint-Datorg Discussion Papers No. 34., Budapest, 1995. nov.
- LINGE, GODFREY: Towards 2020: Crossing the River by Feeling the Stones. in China's new Spatial Economy (edited by Godfrey Linge). Oxford University Press (China). Hong Kong, 1997.
- POLONYI PÉTER: Kína története. Maecenas. Budapest, 1994.
- RECHNITZER JÁNOS (SZERK): Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához. MTA Regionális Kutatások Központja. Győr–Pécs, 1994.
- TÁLAS BARNÁ: Kína alkalmazkodása a világ gazdaság változásaihoz. Budapest Bank tanulmányok 21., Budapest, 1995.
- TÁLAS BARNÁ: Strengthening Tendencies of Economic Regionalism in Contemporary China. Budapest Bank Working Papers 11., Budapest 1994.